

Ukraine, to supplement it with a new part, which should contain a list of principles of local self-government, established by the subject of law-making in Art. 4 of the Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine». It is substantiated that the existence of such a norm will ensure the constitution of the principles of municipal self-government and their increased stability.

A definition of the term «principle of accountability and responsibility of local self-government bodies and their officials» is proposed: this is a legally defined basic, universal idea, an undeniable requirement that is of general significance for state authorities, the population and other legal subjects, is the basis for their functioning and is reduced to the systematic informing of residents of the territorial community about the activities of bodies and officials, provision of periodic reporting to the population, implementation of public control by residents of the territorial community.

Keywords: *democracy, rule of law and legality, principle of accountability and responsibility, territorial community, local self-government bodies, decentralization of power, control, supervision.*

УДК 94 (321+342)

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-54-58

Сергій БОСТАН[©]

доктор юридичних наук, професор
(Національний університет
«Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна)

ОБ'ЄКТ І ПРЕДМЕТ СТАТОЛОГІЇ (НАУКИ ПРО ДЕРЖАВУ)

У статті розкриваються такі складові науки про державу – статології, як об'єкт і предмет. Об'єктом статології визначається людське суспільство як частина соціальної реальності, що породжує державу і детермінує усі її властивості залежно від особливостей свого історичного розвитку. Доведено, що до визначення предмета науки про державу є різні підходи: одні вчені таким предметом вважають «державу», інші – «державу та державність», треті – «державну дійсність». Автор погоджується з думкою, що предметом статології є держава, але її необхідно розуміти в найбільш широкому сенсі – як історично зумовлену форму загального буття людей, що знаходить своє відображення в органічно побудованій, цілісній та одночасно багатогранній підсистемі суспільства, в котрій відображаються притаманні йому соціальні, економічні, політичні, правові, ментальні, естетичні, психологічні та інші властивості.

Ключові слова: *держава, наука про державу, статологія, об'єкт статології, предмет статології.*

Постановка проблеми. Події, що відбуваються сьогодні у світі, зумовлюють гостру необхідність у науковому переосмисленні місця та ролі держави у сучасному суспільстві. Це, однак, неможливо ефективно зробити, оскільки досі немає окремої, самостійної науки про державу, що давала б комплексне уявлення про цей надважливий соціальний інститут. Вважаючи інституціалізацію науки про державу одним із актуальних наукових завдань сьогодення, ми розробили певний алгоритм цього процесу, деякі аспекти котрого вже оприлюднені. Зокрема, в опублікованому раніше дослідженні, предметом якого була назва «науки про державу» і в якому ми дійшли висновку, що таким її «ім'ям» має бути «статологія» [1]. Пропонуючи таке найменування, зокрема замість більш звичної для українців назви «державознавство», ми виходили з того, що «статологія» («*держава+наука*» = «*stato+logos*»), по-перше, точніше виражає зміст нової науки, адже остання – це не тільки комплекс теоретичних знань («державознавство = держава+знання»), а й відповідна інституційна структура з людським і матеріальним потенціалом, що виробляє ці знання та впроваджує їх у практику. По-друге, термін «статологія» сприяє лінгвістичному виходу державознавчої науки за вузькі межі певної групи слов'янських країн, у яких більш прийнятним є термін «державознавство», та її інтеграції у широку наукову спільноту. Оскільки «наука про державу» з відповідною

© С. Бостан, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9959-0888>

s_bostan@ukr.net

назвою в західній науці ще не сформована, то просування нами такої науково-понятійної пропозиції наразі, коли Україна у світі користується неабияким авторитетом, могло б стати також свідченням наукового лідерства вітчизняних вчених у процесі інституціалізації науки про державу у світовому масштабі.

Але визначення назви «науки про державу» є лише початком – треба йти далі, пропонуючи цілісне бачення «статології» як науки, котра має бути не «віртуальним» комплексом знань про державу, «розпорошеним» багатьма науками, а самостійною комплексною, міждисциплінарною за змістом, системою, котра, окрім назви, повинна мати такі визначені елементи, як: а) об'єкт і предмет; б) джерельна та методологічна бази; в) змістовно-дисциплінарна структура, що детермінує наукову дисципліну (спеціальність) із відповідними науковими напрямками, профільними галузями, освітньо-науковими та освітньо-професійними спеціальностями, спеціалізаціями; г) організаційно-інституційне та кадрове забезпечення; д) взаємозв'язок «статологічних» знань із практикою тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Як у випадку з визначенням назви «науки про державу», слід констатувати, що цілеспрямованих досліджень у руслі вищезазначених проблем не здійснювалося, але заради справедливості відзначимо, що їхні окремі аспекти знайшли певне відображення в деяких державознавчих публікаціях початку століття (М. Дамірлі) [4], а також у більш наближених до нашого часу виданнях [2; 5; 12]. Зміст останніх наочно свідчить про те, що рівень дослідження проблеми ідентифікації науки про державу, де зроблені лише перші кроки, необхідно суттєво підвищити.

Продовжуючи вже розпочату у цьому напрямку науково-дослідну роботу, в статті ми поставили собі за **мету** визначити об'єкт та предмет статології, дати їм комплексну характеристику.

Виклад основного матеріалу. Найлегшою з вищезазначеного є відповідь на запитання щодо об'єкта статології. Виходячи з того, що об'єктом будь-якої науки та навіть окремої її теми є певне соціальне явище, котре породжує предмет та слугує його системним середовищем, очевидним **об'єктом статології є людське суспільство як частина соціальної реальності, що породжує державу і визначає усі її властивості залежно від особливостей свого історичного розвитку.**

На запитання, що є предметом статології, з одного боку, відповідь дуже проста: це держава як певна частина суспільства, тобто певна сторона (грань) об'єкта. З іншого боку, це питання досить складне з огляду на суперечливість понятійного розуміння самої держави як суспільного явища. Це, в свою чергу, зумовлює і різні підходи щодо розуміння предмета самої науки про державу.

Перший підхід представляє одеська школа «загальнотеоретичної юриспруденції» (Ю. Оборотов, А. Крижановський), котра апріорі сприймає державознавство (саме цей термін для позначення «науки про державу» використовують українські вчені) як певний комплекс теоретичних знань про державу, що «знаходяться у тілі» теоретичної юриспруденції. З цього приводу, зокрема, Ю. Оборотов писав, що «проблема об'єктів юриспруденції долається, якщо виходити з того, що право (правове) і держава (державне) сполучаються в юриспруденції і предметно розгортаються за такими напрямками, як правознавство та державознавство» [6, с. 6]. Тобто опосередковано держава визнається як предмет «державознавства», але останнє не є самостійною наукою, а лише «напрямом юриспруденції».

Інший підхід відображений у багатотомній Юридичній енциклопедії, в якій, автори В. Погорілко та С. Бобровник у відповідній статті визначили «державознавство» як «науку про *державу*, її походження, сутність, ознаки, типи, форми, функції, механізми, основні закономірності і фактори розвитку, її інститути» [7, с. 164]. З вищенаведеного виходить, що до предмета державознавства автори відносять державу, котра має певні складові, що детальніше характеризують окремі сторони як держави, та і самого предмета. У наступному ж реченні вони стверджують: «Д. (слід розуміти, скорочено – «державознавство» – С.Б.) є предметом ряду наук, насамперед, філософії, історії, політології, загальної теорії держави і права, конституційного права» [7]. Якщо порівняти ці два речення (твердження), то в їхньому змісті ми бачимо кілька суперечливих думок: в одному випадку предметом державознавства є держава, а в іншому – саме державознавство «є предметом ряду наук».

З цього приводу зазначимо, по-перше, що у згаданому контексті

«державознавство» як наука про державу не може бути предметом інших наук, адже за логікою наука може бути предметом іншої науки досить рідко, зокрема тоді, коли мова йде про певну комплексну інтегративну науку. По-друге, таке твердження мало б сенс, якби «Д.» означало не «державознавство», а «державу». Тоді, дійсно, на момент написання вищевказаної статті (кінець 90-х рр. ХХ ст.), та й на сьогодні держава виступає предметом не тільки філософії, історії, політології, загальної теорії держави і права, конституційного права, а й адміністративного та міжнародного права, соціології, публічного управління, економіки тощо. Іншими словами, вироблені знання про державу «розпорошені» іншими, такими, що вивчають ті чи інші аспекти держави, науками, і вести мову про «державознавство» як самостійну науку про державу не можна. Така наука повинна мати свій єдиний предмет, а не задовольнятися віртуально зібраною сукупністю таких предметів із інших наук.

У цьому ж дусі, але чіткіше, висловлювався автор підручника «Державознавство» В. Чиркін, котрий визначив предмет «державознавства» («государствоведения») як «поняття держави і державності, виникнення і тенденції розвитку держави і її інститутів, взаємовідносини держави з іншими громадськими явищами і в структурі зв'язків: держава – суспільство – колектив – людина, держава і економіка, держава і соціальні відносини, держава і політика, держава і ідеологія, організація, функції і методи діяльності держави і її різних органів, роль посадовців і державних службовців, співвідношення держави і місцевого самоврядування» [11, с. 11]. Таке саме розуміння змісту зазначеного предмета – й у авторів підручника «Державознавство» за загальною редакцією В. Сухоноса [5, с. 12].

Наведене викликає багато запитань, але стосовно такого розуміння предмета науки про державу досить влучно ще на рубежі ХХ-ХХІ століть висловився М. Дамірлі. У його рецензії на перше видання підручника В. Чиркіна «Державознавство», він, зокрема, зазначив: «Поза сумнівом, у цьому описі рельєфно вказані важливі питання, що входять до кола вивчення державознавства, – але відсутнє головне – більш цілісне визначення його предмета. З огляду на те, що державознавство є ... комплексною наукою, до сфери інтересів якої входить уся сума державознавчих знань, авторові ... не слід було детально перераховувати окремі питання, що входять до предмета цієї науки. Такий підхід помітно звужує предмет державознавства, зводячи його лише до певної групи питань. Тому видається доцільним інше визначення предмета державознавства. Це – усі явища, що належать до сфери державного життя суспільства, що у своїй сукупності утворюють державну дійсність» [3].

Таким чином, ми бачимо, що одні вчені предметом «науки про державу» вважають «державу» з деякими нюансами (Ю. Оборотов, А. Крижановський, В. Погорілко та С. Бобровник), інші – «державу та державність» (В. Чиркін, В. Сухонос), треті – «державну дійсність» (М. Дамірлі). Із цього переліку оптимальною вважаємо думку тих фахівців, які предметом «науки про державу» визначають саме державу, що є цілком логічним. Щодо «державності» та «державної дійсності», то у нас є сумніви стосовно їх визначення як таким предметом, оскільки за своїм обсягом та змістом вони є похідними від держави і, відповідно, тією чи іншою стороною входять до цього поняття або ж «супроводжують» його.

Набагато складнішим у цьому пізнавальному процесі є питання про те, що являє собою держава як *предмет статології*, адже відомо, що визначень держави досить багато. Наразі в суспільних науках (юриспруденції та політології) переважають такі традиційні дефініції визначення держави, що відображають, наприклад, державу як «суверенну політико-територіальну організацію публічної влади, певних соціальних сил (класів, груп, усього народу), що має апарат управління і примусу, робить свої веління загальнообов'язковими та вирішує як класові, так і загальносоціальні завдання» [9, с. 63], або як «форму організації політичної влади, яка покликана впорядкувати суспільні відносини на певній території» [10, с. 32], або ж як «публічний, політико-територіальний механізм організації суспільства, що має суверенітет, який забезпечується за допомогою права та спеціальної системи оподатковування» [5, с. 17] тощо.

Такі визначення держави мають право на існування, але, на нашу думку, вони є дещо односторонніми, оскільки відображають лише одну з багатьох сторін держави – переважно політичну. Парадоксальним у цій ситуації є те, що й абсолютна більшість юристів саме так «політологічно» сприймає державу, не звертаючи увагу на те, що ця «політико-територіальна організація» в першу чергу є «юридичною

організацією». У цьому сенсі ми намагалися визначитися раніше, коли детермінували державу як «універсальну публічну та суверенну організацію володарювання, яка складається зі спеціально створених органів і установ, що володіють правом встановлення певного правопорядку, його підтримування та захисту, у тому числі, за допомогою примусових засобів» [8, с. 51], але, слід визнати, повністю від тієї ж односторонності не відійшли.

Сьогодні ми дивимося на це ширше, розуміючи, що держава, що є «відбитком» суспільства, – це явище багатогранне, в котрому окремими гранями проявляються, як вже зазначалося, усі властивості (риси) цього суспільства. З огляду на це **як предмет статології** ми визначаємо **державу** як *історично зумовлену форму загального буття людей, що знаходить своє відображення в органічно побудованій, цілісній та одночасно багатогранній підсистемі суспільства, в котрій відображаються притаманні їй соціальні, економічні, політичні, правові, ментальні, естетичні, психологічні та інші властивості.*

Вищенаведена узагальнена дефініція відображає державу на рівні філософського розуміння, і є цілком логічним, що вона відрізняється від інших наявних визначень, котрі зазвичай відображають лише один бік держави. Але саме таке сприйняття останньої має стати базовим для визначення предмета статології, зміст якого, в свою чергу, має конкретизуватися, зокрема, через призму тих сторін (граней) держави, що є її складовими частинами.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна констатувати, що формування окремої самостійної науки про державу є наразі важливою практичною потребою. Назвою цієї науки має бути статологія; об'єктом – суспільство як частина соціальної реальності, а предметом – держава як багатогранне соціальне явище, в якому окремими гранями проявляються усі властивості (риси) суспільства. На базі цього має бути визначена тематична структура «статології» як внутрішньо узгодженої, логічно побудованої системи взаємопов'язаних напрямів досліджень, за якими можливо пізнання всіх сторін буття держави – на філософському, соціологічному, галузевому теоретичному та галузевому прикладному рівнях. Ця теоретична ієрархія, у свою чергу, дає можливість для побудови дисциплінарної структури самої науки, визначення її елементів та взаємозв'язку між ними. Прийняття такої структури має велике значення, адже саме її елементи є тими частинами предмета, що визначають більш конкретизовані завдання дослідження, спрямовані на пізнання предмета статології в цілому. Зазначений аспект проблеми як один із найбільш актуальних у цьому контексті потребує подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Бостан С. К. До питання про назву «науки про державу»: проблеми та перспективи ідентифікації. *Соціологія права*. 2022. № 3–4. С.26–30.
2. Бостан С. К. Інтегративні основи науки про державу. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів : матеріали Міжнародної науково-практ. конф., присвяченої 10-річчю створення Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету (м. Запоріжжя, 20 трав. 2017 р.)*. Запоріжжя : Просвіта, 2017. Т. 1. С. 201–204.
3. Дамирли М. А. Рецензия на учебник: Чиркин В.Е. Государствоведение : Учебник. Москва : Юрист, 1999. 400 с. *Правоведение*. 2000. № 3. С. 249–251.
4. Дамирли М. А. Государствоведение: понятие, предмет и система. *Актуальные проблемы теории права и государства : межвузовский сб. науч. трудов*. Калининград, 2001. Вып. 1. С. 22–30.
5. Сухонос В., Сухонос В., Куліш А., Білокінь Р. Державознавство : підруч. для студ. спец. 081 «Право» ; за ред. В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 491 с.
6. Оборотов Ю. Н. Общетеоретическая юриспруденция как наука и учебная дисциплина. *Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс / Оборотов Ю. Н. и др. ; под ред. Ю. Н. Оборотова*. Одесса : Феникс, 2011. С. 5–13.
7. Погорілко В. Ф., Бобровник С. В. Державознавство. *Юридична енциклопедія* : в 6-и т. Київ, 1999. Т. 2. С. 164.
8. Бостан С. К., Гусарев С. Д., Пархоменко Н. М. та ін. Теорія держави і права : навч. посібник. Київ : Академія, 2013. 348 с.
9. Зайчук О. В., Засць А. П., Журавський В. С. та ін. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

11. Чиркин В. Е. Государствование : учеб. Москва : Юрист, 2000. 384 с.
12. Чиркин В. Е. Государствование как отрасль знания и учебная дисциплина. *Государство и право*. 2008. № 4. С.13–20.

Надійшла до редакції 30.05.2023

References

1. Bostan, S. K. (2022) Do pytannya pro nazvu «nauky pro derzhavu»: problemy ta perspektyvy identyfikatsiyi [On the question of the name «science of the state»: problems and prospects of identification]. *Sotsiologiya prava*. № 3–4. pp. 26–30. [in Ukr.].
2. Bostan, S. K. (2017) Intehratyvni osnovy nauky pro derzhavu [Integrative foundations of the science of the state]. *Aktualni problemy derzhavno-pravovoho rozvytku Ukrainy v konteksti intehratsiinykh protsesiv : materialy Mizhnarodnoi naukovy-prakt. konf., prysviachenoj 10-richchiu stvorennia Instytutu upravlinnia ta prava Zaporizkoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu* (m. Zaporizhzhia, 20 trav. 2017 r.) Zaporizhzhia : «Prosvita». Vol. 1. pp. 201–204. [in Ukr.].
3. Damirli, M. A. (2000) Retsenziya na uchebnik: Chirkin V.Ye. Gosudarstvovedeniye : Uchebnik. M. : Yurist, 1999. 400 s [Review of the textbook: Chirkin V.E. State Studies: Textbook. Moscow : Yurist, 1999. 400 p.]. *Pravovedeniye*. № 3. pp. 249–251. [in russ.].
4. Damirli, M. A. (2001) Gosudarstvovedeniye: ponyatiye, predmet i sistema [State studies: concept, subject and system]. *Aktualnyye problemy teorii prava i gosudarstva : mezhvuzovskiy sb. nauch. trudov*. Kalininhrad. Issue. 1. pp. 22–30. [in russ.].
5. Sukhonos, V., Sukhonos, V., Kulish, A., Bilokin, R. (2021) Derzhavoznavstvo [State studies] : pidruch. dlya stud. spets. 081 «Pravo» ; za red. V. Sukhonosa]. Sumy : Universytetska knyha. 491 p. [in Ukr.].
6. Oborotov, Yu. N. (2011) Obshcheteoreticheskaya yurisprudentsyya kak nauka i uchebnaya distsyplina [General theoretical jurisprudence as a science and academic discipline]. *Obshcheteoreticheskaya yurisprudentsyya : uchebnyy kurs / Yu. N. Oborotov i dr. ; pod red. Yu. N. Oborotova*. Odesa : Feniks. pp. 5–13. [in russ.].
7. Pohorilko, V. F., Bobrovnyk, S. V. (1999) Derzhavoznavstvo [State studies]. *Yurydychna entsyklopediya*. : v 6 t. Kyiv. Vol. 2. P. 164. [in Ukr.].
8. Bostan, S. K., Husariev, S. D., Parkhomenko, N. M. ta in. (2013) Teoriia derzhavy i prava [Theory of the state and law] : navch. posibnyk. Kyiv : Akademia. 348 p. [in Ukr.].
9. Zaichuk, O. V., Zaiets, A. P., Zhuravskiy, V. S. ta in. (2008) Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs [Teoriya derzhavy i prava : Academic course] : pidruch. ; za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. 2-e vyd., pererob. i dop. Kyiv : Yurinkom Inter. 688 p. [in Ukr.].
10. Topolevskyy, R. B., Fedina, N. V. (2020) Teoriya derzhavy i prava [Theory of the state and law] : navch. posibnyk. Lviv : LvDUVS. 268 p. [in Ukr.].
11. Chirkin, V. Ye. (2000) Gosudarstvovedeniye [State studies] : ucheb.. Moscow : Yurist. 384 p. [in russ.].
12. Chirkin, V. Ye. (2008) Gosudarstvovedeniye kak otrasl znaniya i uchebnaya distsyplina [State studies as a branch of knowledge and academic discipline]. *Gosudarstvo i pravo*. № 4. pp.13–20. [in russ.].

ABSTRACT

Sergii Bostan. Object and subject of statology (science of the state). The article reflects the author's vision of the object and subject of statology as the science of the state. The object of statology defines human society as a part of social reality that gives rise to the state and determines all its properties depending on the peculiarities of its historical development. The author points out that there are different approaches to defining the subject matter of the science of the State. The first approach defines the subject matter of State science as a certain complex of theoretical knowledge about the State which is an integral part of theoretical jurisprudence (Yu. Oborotov, A. Kryzhanovskiy). Another approach defines «state studies» as the science of the state, which is at the same time the subject of a number of other sciences: first of all, philosophy, history, political science, general theory of state and law, constitutional law (V. Pogorilko and S. Bobrovnyk). The third approach defines the subject of state studies as «the state and statehood» (V. Chirkin, V. Sukhonos), and the fourth – «state reality» (M. Damirli). It is concluded that the optimal opinion is that of those specialists who define the State as the subject of «science of the State». «Statehood» and «State reality» raise the author's doubts about their definition as such a subject, since by their scope and content they are derived from the State. Since the state, as an «imprint» of society, is a multifaceted phenomenon in which all the properties (features) of this society are manifested as separate facets, then the state, as a subject of statology, should be understood as a historically determined form of the general existence of people, which is reflected in an organically constructed, an integrated and at the same time multifaceted subsystem of society, which reflects its inherent social, economic, political, legal, mental, aesthetic, psychological and other properties.

Keywords: state, science of the state, statology, object of statology, subject of statology.